

ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ ,
O PRIMJENI
KONVENCIJE O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM UJEDINJENIH NACIJA
U BOSNI I HERCEGOVINI

KRATICE

BiH Bosna i Hercegovina

EU Evropska Unija

OSI osoba s invaliditetom

OOSI Organizacije – udruženja - osoba s invaliditetom

KPOSI Konvencija o pravima OSI Ujedinjenih nacija

FBiH Federacija Bosna i Hercegovine

RS Republika Srpska

UN Ujedinjene nacije

SADRŽAJ

I. PODNOSITELJI IZVJEŠTAJA

II. KONTEKST

III. SAŽETAK

IV. KOMENTARI NA ČLANOVE KONVENCIJE O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

- 1) Član 1. Svrha
- 2) Član 4. Opšte obaveze
- 3) Član 5. Jednakost i nediskriminacija
- 4) Član 6. Žene s invaliditetom
- 5) Član 7. Djeca s invaliditetom
- 6) Član 9. Pristupačnost
- 7) Član 11. Rizične situacije i humanitarna krizna stanja
- 8) Član 12. Jednakost pred zakonom
- 9) Član 13. Pristup pravdi
- 10) Član 14. Sloboda i sigurnost osobe
- 11) Član 15. Sloboda od mučenja ili okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili ka
žnjavanja i Član 16. Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja
- 12) Član 19. Nezavisan život i uključenost u zajednicu
- 13) Član 20. Lična pokretljivost
- 14) Član 21. Sloboda izražavanja i mišljenja, i pristup informacijama
- 15) Član 23. Poštivanje doma i porodice
- 16) Član 24. Obrazovanje
- 17) Član 25. Zdravstvena zaštita
- 18) Član 26. Habilitacija i rehabilitacija
- 19) Član 27. Rad i zapošljavanje
- 20) Član 28. Odgovarajući životni standard i socijalna zaštita
- 21) Član 29. Učešće u političkom i javnom životu
- 22) Član 31. Statistika i prikupljanje statističkih podataka
- 23) Član 33. Provođenje i praćenje provođenja Konvencije na nacionalnom nivou

I. PODNOSITELJI IZVJEŠTAJA

Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima OSI, u skladu s preporukom Konvencije i motom svih osoba s invaliditetom „Ništa o nama bez nas“, predstavlja nalaze sveobuhvatnog monitoringa poštivanja prava OSI. Većina osoba koje su učestvovala u projektu monitoringa su osobe s različitim vrstama invaliditeta iz 65 organizacija osoba s invaliditetom okupljenih u pet koalicija u isto toliko regija u Bosni i Hercegovini.

U nastavku imena svih koalicija učesnica u radu:

- Koordinacioni odbor udruženja Kantona Sarajevo
- Koalicija OOSI Hercegovačko-Neretvanske županije/kantona „Zajedno smo jači“
- Koalicije OOSI Tuzlanskog kantona
- Koalicije OOSI regije Doboj
- Koalicije OOSI grada Bijeljina KOLOSI

Radom na projektu je koordinirao predstavnički ured organizacije MyRight u Bosni i Hercegovini.

Izradu Alternativnog izvještaja finansijski podržali: Austrian Development Cooperation, Light for the World, Švedska međunarodna agencije za razvoj (SIDA).

II. KONTEKST

U razmatranju položaja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini, naročito je važno imati na umu nedavnu istoriju i složenu strukturu zemlje, što je rezultiralo vrlo decentraliziranim i fragmentiranim poretkom. Rezultat toga je značajna pravna nedosljednost u odnosu na prava i sticanje prava, kako u glavnim područjima politike tako i između različitih područja (entiteta i kantona). To dovodi do poteškoća u osiguravanju dosljedne primjene principa te stvarne implementacije donesenih odredbi.

Sadašnja upravna organizacija u Bosni i Hercegovini predstavlja kompromis nametnut Daytonskim mirovnim sporazumom nakon rata koji se desio u ranim 1990-ih. Annex IV tog sporazuma je Ustav Bosne i Hercegovine koji je definira kao državu koja obuhvata dva entiteta, Federaciju Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu Federacija) i Republiku Srpsku (u daljnjem tekstu RS), koji su nosioci glavne odgovornosti uprave. Tu je i Distrikt Brčko, opština na sjeveru zemlje sa statusom ekvivalentnim koji ima slobodna luka. Entitet RS je centraliziran, dok Federacija ima entitetsku vladu čije se mnoge odgovornosti, ovlasti i izvori prihoda dijele s nižim, veoma autonomnim kantonima. Oba entiteta i svih deset kantona imaju svoje ustave, vlade i ministarstva, svi donose relevantne zakone i određuju kriterija za sticanje prava. Teritorija države je relativno ravnomjerno podijeljena između entiteta, a RS živi polovina broja stanovnika koji žive u Federaciji. Entiteti odražavaju nacionalnu strukturu stanovništva koja je rezultat rata, s više od 80% stanovništva RS koji se izjašnjavaju kao Srbi, dok je broj stanovnika Federacije čine otprilike dvije trećine Bošnjaka i jedna trećina Hrvata, koji su opet uglavnom koncentrisani u različitim kantonima.

Važno je shvatiti da su gotovo sva pitanja od interesa za osobe s invaliditetom rješavaju na entitetskom i/ili kantonalnom nivou. Kompromis postignut Daytonskim sporazumom nije riješio sva pitanja koja su dovela do rata na prvom mjestu ili su se pogoršala tokom rata. Različiti dijelovi zemlje su postali relativno etnički homogeni tokom i nakon rata, zahvaljujući etničkom čišćenju i neuspjelom procesu povratka izbjeglica. Kao rezultat toga, politike i pružanje usluga se i dalje određuje uglavnom na entitetskoj osnovi, s minimalnim mogućim stepenom referiranja na državni nivo. RS tako insistira na autonomiji i odupire se usklađivanju politika i programa na državnom nivou u bilo kojem području, dok u Federaciji, također, neki kantoni su jednako zaštitnički prema svojoj autonomiji i odupiru se usklađivanju sa entitetskim federalnim nivoom. Ova situacija se ogleda u načinu na koji se sistem socijalne zaštite i davanja naknada koristi od rata od strane političkih vlasti za nagrađivanje onih koji su se borili na različitim stranama u sukobu, a posebno one koji su ranjeni ili koji su stekli neki oblik invaliditeta. To su stečeni interesi koje otežavaju sprovođenje reforme ove ugrađene diskriminacije.

S obzirom da Bosna i Hercegovina želi postati članicom Evropske unije, ona je dužna provesti različite procese reformi i usklađivanje zakonodavstva i praksi sa EU normama. Pitanje invaliditeta igra važnu ulogu u ovom procesu, a to je glavni faktor postojanja minimalne političke volje da se reguliše ovo pitanje. Generalno govoreći, zakoni i propisi izričito ne

stavljaju osobe s invaliditetom u podređeni položaj zbog invaliditeta. U praksi, situacija je drugačija što znači da ipak postoji potreba za mjerama koje će osigurati praktičnu primjenu principa jednakosti i nediskriminacije. Na žalost, većina tekućih reformi, u kombinaciji s nedostatkom institucionalnih i finansijskih sredstava, nerazvijenost nedovoljno finansiranog pokreta osoba s invaliditetom, te raširena prisutnost predrasuda, znači da je napredak vrlo spor i da su osobe s invaliditetom i dalje u nepovoljnom položaju.

Potpisivanjem i ratificiranjem međunarodnih instrumenata, Bosna i Hercegovina je prihvatila obvezu da osigura jednake mogućnosti za život svih njenih građana u cijeloj državi, bez diskriminacije. Zemlja je dužan zadovoljiti standarde ljudskih prava koji su sadržani u tim instrumentima i osobe s invaliditetom imaju pravo tražiti zaštitu od diskriminacije i puno ostvarivanje svih ljudskih prava kao što to ovi instrumenti i predviđaju.

III. SAŽETAK

1. U februaru 2013. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine podnijelo je Inicijalni izvještaj o provođenju Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (dalje u tekstu KPOSI) u BiH. Izvještaj je pripremljen uz neadekvatnu uključenost udruženja – organizacija OSI (dalje OOSI) kako u pripremi tako i u pregledu. OSI koji su bile članice i članovi Vijeća za osobe s invaliditetom su učestvovali u procesu izrade inicijalnog izvještaja ali nisu bile obavljene ozbiljne rasprave sa OOSI.

2. Nakon neovisnog pregleda inicijalnog izvještaja, OOSI su zaključile da su informacije u državnom izvještaju nepotpune ili ne odražavaju stvarno stanje primjene KPOSI u određenim oblastima.

3. Pet lokalnih koalicija OOSI koje djeluju u okviru MyRight programa za BiH uz učešće drugih OOSI pripremile su Alternativni izvještaj o provođenju KPOSI u BiH, analiziravši svaki član KPOSI, u skladu sa smjernicama UN Komiteta za prava OSI te DRPI metodologije za monitoring primjene KPOSI. Proces izrade nacрта Alternativnog izvještaja trajao je od juna 2013. do juna 2014. godine, a ažuriran je tokom prve polovine 2016. godine.

4. BiH potpisala je KPOSI 29. jula 2009. godine te ratifikovala KPOSI i Opcioni protokol 12. marta 2010. KPOSI i Opcioni protokol stupili su na snagu 14. aprila 2010. godine. Od tada je postignut neznatan napredak u smislu promjene paradigme medicinskog modela u socijalni model ljudskih prava.

5. Nalazi monitoringa pokazuju da se pristup zasnovan na ljudskim pravima ne primjenjuje jer nije došlo do usklađivanja niti efikasne implementacije KPOSI kako u zakonodavstvu tako ni u praksi:

- Država nema strategiju za podizanje svijesti javnosti i promociju ljudskih prava OSI,
- Izostaju društvene promjene koje su rezultat promjene svijesti javnosti i izraz političke volje.
- Čak i ako postoje neophodni zakoni i podzakonski akti, koji uglavnom nedostaju, ne postoji neophodan budžet da bi se sproveli u djelo. Ovo pokazuje da se potrebe i želje OSI ne prepoznaju i ne vrednuju na pravi način te oni ostaju na marginama društva umjesto da se pri budžetiranju prvo misli na marginalizovane grupe.
- Uključivanje OSI u proces odlučivanja o pitanjima koja se tiču društva kao cjeline se dešava samo sporadično.
- Generalno govoreći, u najvećem broju slučajeva različiti nivoi vlasti, naročito kantoni u Federaciji BiH izostavljaju osobe s invaliditetom iz procesa.

Ovo su neki od razloga zašto se ne dešava očekivani napredak i razvoj društva u cjelini.

6. Područja koja su analizirana u ovom izvještaju su: definicija invaliditeta po KPOSI, ispunjavanje opštih obaveza u primjeni KPOSI, žene i djeca sa invaliditetom, pristupačnost, rizične situacije, jednakost pred zakonom, lična pokretljivost, obrazovanje, zdravlje, zapošljavanje i profesionalna rehabilitacija, odgovarajući životni standard, učešće u javnom i političkom životu i uloga OOSI.

Dodatno smo po preporuci IDA kratko uključili i raspravili o pitanjima vezanim za sljedeće članove KPOSI: pristup pravdi, sloboda i sigurnost osobe, sloboda od mučenja ili okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja, nezavisan život i uključenost u zajednicu, sloboda izražavanja mišljenja i pristup informacijama, poštivanje doma i porodice, statistika i prikupljanje statističkih podataka i provođenje i praćenje provođenja Konvencije na nacionalnom nivou.

7. Ističemo da se ne vode službene evidencije o podacima koji se tiču OSI. Nema statističkih podataka na osnovu kojih bi mogli dati podatke o ukupnom broju OSI, podjeli po polu ili starosti (djeca i starije osobe s invaliditetom), djeca s invaliditetom koja pohađaju redovne škole, a koji bi mogli služiti kao indikatori poštovanja ljudskih prava OSI.

8. BiH nije imala posebne zakonske propise koji se tiču OSI, izuzev zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju usvojenih u oba BH entiteta prije ratifikacije KPOSI. Usvojila je Zakon o zabrani diskriminacije koji ne prepoznaje invaliditet kao osnov za diskriminaciju već se diskriminacija OSI izvodi iz nekog društvenog, socijalnog ili drugog osnova, usvojeni su zakoni o predškolskom, osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju kojima se predviđa jednako pravo sve djece na obrazovanje, ali su zbog podijeljenosti nadležnosti u oblasti obrazovanja, nepostojanja ili neprovođenja podzakonskih akata, te drugih razloga djeca i mladi, naročito sa tjelesnim invaliditetom i mentalnim poteškoćama i dalje isključeni iz redovnog obrazovnog procesa.

Postoji velika potreba provođenja sveobuhvatnih kampanja na svim nivoima uređenja države, a koje se odnose na podizanje svijesti građana o pravima i jednakim mogućnostima OSI, ali i uključivanja pitanja OSI u sve segmente društva.

9. Život OSI u gradskim i ruralnim sredinama uveliko se razlikuje, što zahtijeva razvoj socijalnih usluga i drugih vidova podrške OSI kako u gradskim tako i u ruralnim sredinama koje trenutno ne postoje

10. Pitanja koja su od izuzetne važnosti za OSI u BiH su sljedeća:

-Ne postoji jedinstvena, sveobuhvatna pravna definicija osobe s invaliditetom koja je primjenjiva na svim nivoima i u svim pravnim kontekstima u zemlji, entitetima i kantonima. Definicije se razlikuju od sektora do sektora i od zakona do zakona. Mora se usvojiti

jedinstvena definicija osobe s invaliditetom koja je zasnovana na ljudskim pravima a ne isključivo na medicinskom modelu, i koja poštuje individualne sposobnosti OSI.

-OSI su još uvijek podijeljene na tri kategorije: ratne vojne invalide, civilne žrtve rata i osobe s invaliditetom koji se ne vezuje za rat. Ovo znači da one primaju različite naknade i imaju različita prava koja se ne temelje na prirodi njihovog invaliditeta i potrebama za podrškom, nego na činjenici da li je njihov invaliditet stečen tokom rata, odnosno ako jeste onda da li je dok su bili aktivni u vojsci ili kao civili. Ovo je oblik diskriminacije mora se zamijeniti sa kategorizacijom i alokacijom prava i naknada koja se temelje na oštećenjima i potrebama za podrškom, bez obzira kada ili kako su stekli invaliditet.

-Arhitektonsko okruženje, transportni sistem, javne usluge kao i informacione i komunikacione tehnologije ostaju uveliko nepristupačne za osobe s invaliditetom u cijeloj zemlji.

-Ne postoji sistem rane intervencije.

-Institut starateljstva i dalje se primjenjuje i ne postoji naznaka ili najave uvođenja sistema pružanja podrške u odlučivanju.

-Na nivou države ne postoji definisan socijalni minimuma uopšte, a samim tim niti je uvećan za troškove uzrokovane invaliditetom osobe.

-Ne garantuje se osiguravanje prava na adekvatna pomagala i odgovarajuće servise podrške koji su potrebni osobi s invaliditetom da živi samostalno i neovisno u zajednici.

-Sistemska podrška kako bi se OSI uključile u procese odlučivanja o svim pitanjima koji se tiču života građana BiH ili o implementaciji Konvencije nije obezbijeđena.

III. OSVRTI NA POJEDINE ČLANOVE KPOSI

1) Član 1. Svrha

BiH je 2008. godine usvojila jedinstvenu Politiku u oblasti invalidnosti, a u entitetima Strategija za unapređenje društvenog položaja osoba s invaliditetom u entitetu RS i Strategija za izjednačavanje mogućnosti za OSI u entitetu FBiH, koje predviđaju usvajanje jedinstvene definicije invaliditeta, koja bi trebala biti usklađena sa Članom 1. Stav 2 Konvencije. Država BiH još uvijek nije usvojila jedinstvenu definiciju OSI, niti se poduzimaju aktivnosti u pravcu njenog definisanja.

Ilustracije radi navodimo da je čak i u novim propisima donesenim u izvještajnom periodu zadržan medicinski pristup u definisanju OSI, koji se vezuje za oblast koju pojedini propisi regulišu, ili za uzrok i okolnosti nastanka invaliditeta. Ovakva praksa ne osigurava ravnopravan položaj različitih grupa OSI, i pojedine grupe stavlja u diskriminirajući položaj otežavajući ostvarivanje prava i podrške u društvu.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima kako bi usvojila jedinstvenu ili univerzalnu definiciju osobe s invaliditetom zasnovanu na modelu ljudskih prava usklađenu sa Konvencijom?
- Na koji način će država osigurati primjenu jedinstvene definicije, na svim nivoima vlasti, u svim zakonima i politikama, i u odnosu na sve OSI, ne uzimajući u obzir uzrok i okolnost nastanka invaliditeta?
- Kako država planira osigurati učešće OOSI u proces usvajanja jedinstvene definicije osobe s invaliditetom?

2) Član 4. Opšte obaveze

Jedinstvena politika u oblasti invalidnosti u BiH je temeljni dokument izjednačavanja mogućnosti OSI čija je uloga stvoriti uvjete na cijelom području BiH kojim bi se osiguralo puno poštovanje prava, njihovo aktivno uključivanje i ravnopravno učešće u društvu. Unatoč tome, najveći broj zakona i ostalih propisa u BiH nije usklađen s temeljnim načelima KPOSI, što predstavlja problem u službenoj korespondenciji i komunikaciji s javnim tijelima i službenicima. Tako se u brojnim propisima koriste termini koji su protivni KPOSI kao: invalid, invalidnost, osobe i djeca s posebnim potrebama, hendikepirani i sl. Uz navedeno, u zakonima i drugim propisima invaliditet se temelji na medicinskom modelu uzimajući u obzir samo tjelesno oštećenje OSI. Tako je u pravilnicima koji uređuju pitanja vještačenja za dobivanje prava iz određenih sistema (socijalna zaštita, obrazovanje, penzijsko i zdravstveno osiguranje i sl.) naglasak stavljen samo na tjelesno oštećenje te se ostvarivanje prava isključivo veže uz postojanje oštećenja i njegovu težinu, bez individualnog pristupa kojim bi se utvrdio nivo preostale sposobnosti i potrebnog obima podrške. Ujedno, moramo istaknuti da je zabrinjavajuća činjenica da se uprkos brojnim primjedbama i preporukama OOSI, pa i

održanim edukacijama, javna tijela koja donose propise, kao i same službene osobe, i dalje oslanjaju na medicinski model invaliditeta.

U pravilu se propisi koji direktno utiču na prava, a i kvalitetu života OSI donose bez uključivanja stručnjaka iz OOSI u njihovo kreiranje i primjenu. U pojedinim oblastima OOSI se uključuju kada su zakonska rješenja finalizirana i to u okviru formalne procedure javne rasprave sa zainteresiranom javnošću (i tu se ostavljaju neprikladno kratki rokovi za davanje primjedbi i prigovora). Nedostatak aktivne i smislene participacije OOSI u donošenju propisa ima za posljedicu donošenje diskriminatorskih propisa i propisa koji su neprimjenjivi u praksi, što je između ostalog, rezultat nepoznavanja stvarnosti u kojoj OSI žive. Međutim, valja istaknuti da postoje određeni pomoci na bolje i to prvenstveno na području socijalne zaštite u kojima nadležna entitetska ministarstva uključuju stručnjake iz OOSI u radne grupe za izradu propisa, no i u tim se slučajevima primjedbe i preporuke slabo uvažavaju. Takvim postupanjem izravno se krši član 4. stav 3. KPOSI jer OSI (posredstvom udruženja koje ih predstavljaju) nisu aktivno uključene u donošenje politika i propisa koji se njih tiču. Mnogi projekti financirani od strane EU ili drugih evropskih zemalja u posljednjih nekoliko godina su rezultirali preporukama potrebnim kako bi se domaće zakonodavstvo uskladilo sa KOPOSI. Međutim nisu se dešavale značajne izmjene ili dopune postojećih zakona kako bi se osiguralo da su usklađene sa Konvencijom.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima kako bi osigurala sistemsko usklađivanje zakonskih propisa i politika sa odredbama Konvencije koji se donose i primjenjuju na svi nivoima vlasti (opština, grad, kanton, entiteti, država)? Navidite nivoe organizacije vlasti na kojima se usklađivanje sprovodi.
- Koje mjere država preuzima ili je preuzela kako bi educirala kreatore politika, stručnjake i javnost u cjelini kako bi podigla svijest o pravima osoba s invaliditetom, na temelju Konvencije i Fakultativnog protokola?

Koje mjere država poduzima kako bi usvojila konsultativne mehanizme za obezbjeđenje sistematskog učešća u pripremi i provođenju politika, zakona i drugih propisa koje su od interesa za OSI, a u skladu sa KPOSI kroz njihove OOSI?

- Na koji način će se osigurati adekvatan budžet i ostala neophodna podrška za implementaciju mjera iz novih strategija za izjednačavanje mogućnosti OSI koje su u izradi, kako bi se de facto postiglo veće ostvarenje planiranih mjera nego što je to bio slučaj sa Strategijama čije važenje je isteklo?

3) Član 5. Jednakost i nediskriminacija

Ustavima Bosne i Hercegovine i entiteta, zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta nije izričito navedena, već se izvodi po nekim drugim socijalnim i ličnim svojstvima. Svi ustavi

garantuju najviši nivo međunarodno priznatih prava i temeljnih sloboda, obezbjeđuju poštovanje načela jednakosti i nediskriminacije, a iz čega se može zaključiti da su sva lica jednaka i ravnopravna pred zakonom i po zakonu i imaju prava na jednaku zaštitu i jedake pogodnosti u skladu sa zakonom.

Ilustracije radi Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svim drugim zakonima (Ustav BiH Član 2 , stav 2).

U ustavima se ne prepoznaju afirmativne mjere koje bi institucije vlasti trebale poduzimati, kako bi se izjednačile mogućnosti u uživanju osnovnih prava i temeljnih sloboda i prevenciji svih vidova diskriminacije, po osnovu invaliditeta.

BiH je 2009. godine usvojila Zakon o zabrani diskriminacije , koji u Članu 2 daje definiciju diskriminacije, ali direktno ne prepoznaje invaliditet kao jedan od mogućih osnova za diskriminaciju. U Članu 5 Zakona o zabrani diskriminacije propisano je da se pozitivne mjere, koje za cilj imaju izjednačavanje mogućnosti za OSI, neće smatrati diskriminacijom. Međutim nema odredbe u kojoj se navodi da se uskraćivanje razumne prilagodbe smatra diskriminacijom.

Kao primjer navešćemo da u zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI, u oba bosanskohercegovačka entiteta, postoji određen kvotni sistem, kao jedna od mjera podsticanja zapošljavanja OSI, na otvorenom tržištu rada. Međutim ne postoji sistem monitoringa i kontrole implementacije predloženih mjera i sankcija.

Ovim zakonima propisane su stimulacije za razumno prilagođavanje radnih mjesta i radnog okruženja za OSI. Podzakonskim aktima još uvijek nisu normirani najadekvatniji mehanizmi za implementaciju ove zakonske norme, na čemu u budućnosti treba intenzivnije raditi.

Ustavima i Zakonom o zabrani diskriminacije propisanim definicijama diskriminacije, njena zabrana po osnovu invaliditeta izvodi se iz socijalnih ili nekih drugih ličnih svojstava, a što za posljedicu ima različito definisanje zabrane diskriminacije OSI u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu. Konstatujemo da na državnom nivou kao i u entitetima ne postoji poseban propis kojim se na sveobuhvatan način vrši zabrana diskriminacije po osnovu invalidnosti, na jednom mjestu, a što većina predstavnika OOSI smatra nedostatkom. OOSI su predložile promjene Zakona o zabrani diskriminacije BiH i uvođenje invaliditeta kao osnova za zabranu diskriminacije ali je proces usvajanja Zakona još uvijek u toku.

U nekim zakonima prepoznata je i zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta: zakoni iz oblasti radnog zakonodavstva, zakoni iz oblasti obrazovanja i oblast zdravstva. Čak i u ovim zakonima, u kojima je zabrana diskriminacije po osnovu invaliditeta direktno propisana, nema efikasnih mjera za njeno sprečavanje, pa se diskriminacija OSI dešava svakodnevno.

Analizom smo utvrdili da određeni broj zakona sadrži odredbe koje direktno uzrokuju diskriminaciju OSI, a za primjer ćemo navesti Zakon o notarskoj djelatnosti u FBiH, koji u članovima 88 i 95 za OSI, sa senzornim smetnjama (gluhe i slijepe) propisuje dodatne posebne uslove za korištenje notarske službe, različite od uslova propisanih za ostale građane, što podrazumijeva i angažman dodatnih osoba i uvećane troškove, u odnosu na druge građane.

U bosanskohercegovačkom zakonodavstvu prepoznaje se još jedan veoma izražen oblik diskriminacije između OSI, koji se manifestuje na način da se obim, sadržaj prava i uslovi njihovog ostvarivanja utvrđuju po osnovu uzroka i okolnosti nastanka invaliditeta, mjesta stanovanja, starosne dobi, a ne po osnovu stvarnih potreba za stvaranja adekvatnih uslova za život i jednake mogućnosti. Kao primjer možemo navesti: različit obim i sadržaj ostvarivanja vidova podrške za osobe čija invalidnost posredno ili neposredno uzrokovana ratnim dejstvima i osobe koje su invaliditet zadobile zbog drugih razloga ili okolnosti. Ovo je izraženo u oba bosanskohercegovačka entiteta, na način da se ratnim vojnim invalidima, prava po osnovu invaliditeta priznaju ako im je invaliditet – oštećenje organizma 20 % i više, civilne žrtve rata 60% i više, a za ostale OSI u FBiH tek ako je stepen oštećenja organizma 90% i više. Kada se radi o obimu prava, razlike u korist ratnih vojnih invalida (RVI) i civilnih žrtava rata, u odnosu na ostale OSI, su neprihvatljivo velike, što u stvari bitno utiče na ukupne uslove za život i funkcionisanje OSI. Smatramo, da se procjena invaliditeta treba vršiti na isti način i po istim procedurama bez obzira kako je invaliditet nastao, te u skladu s tim i utvrđivati obima prava za OSI, prema njihovim stvarnim potrebama i u skladu sa KPOSI. Za RVI i civilne žrtve rata, država bi trebala utvrditi poseban dodatak po osnovu statusa, što ne bi trebalo vezati za invaliditet.

Zbog nerazvijene svijesti samih OSI, neefikasnih mehanizama za sprečavanje i sankcionisanje diskriminacije i nedovoljnih kapaciteta OOSI, rijetki su sudski procesi pokrenuti s ciljem sankcionisanja diskriminacije OSI.

Ni jedan propis u Bosni i Hercegovini, uključujući i ustave, OSI formalno ne stavlja u podređen položaj zbog njihovog invaliditeta, iako je u praksi situacija bitno različita, što podrazumijeva potrebu definisanja i realizacije niza mjera kako bi jednakost i nediskriminacija doživjeli svoju praktičnu primjenu.

Lista predloženih pitanja:

- Koje konkretne mjere država poduzima izmjenila legislativu i eliminisala diskriminaciju među OSI, po uzroku i okolnostima nastanka invalidnosti? Da li država planira uvesti poseban zakon o zabrani diskriminacije osoba s invaliditetom u koji će uključiti zaštitu od diskriminacije po osnovu invaliditeta i obavezu da osigura razumna prilagodba u svim sferama života, a ne samo na radnom mjestu, kao i definisati da je izostavljanje obezbjeđenja razumne prilagodbe diskriminacija?

- Koje mjere država poduzima da eliminiše diskriminaciju OSI po teritorijalnom principu (između entiteta i između kantona)?
- Koje mjere država poduzima da iz pravnog i zakonodavnog sistema eliminiše diskriminaciju OSI?
- Da li država planira uspostavljanje institucije ombudsmena za OSI, s ciljem efikasnije zaštite OSI od diskriminacije?

4) Član 6. Žene s invaliditetom

Ravnopravnost polova propisana je ustavima i zakonima u Bosni i Hercegovini, a jedan od uslova koje je BiH trebala ispuniti na putu ka Evropskoj uniji je i usvajanje Zakona o ravnopravnosti polova, a što je i učinjeno.

Osim navedenog zakona, u kome se žene s invaliditetom uopšte ne spominju, nema drugih posebnih propisa kojima bi se na bilo kojem nivou vlasti regulisalo pitanje ravnopravnosti žena i muškaraca. Za provedbu Zakona o ravnopravnosti polova na nivou Bosne i Hercegovine je usvojen Gender akcioni plan, a s ciljem osiguravanja uključivanja pitanja rodne ravnopravnosti u zakonodavstvo i politike u različitim oblastima života, razvijen je i poseban institucionalni mehanizam za provođenje i praćenje pitanja rodne ravnopravnosti na nivou Bosne i Hercegovine: Agencija za ravnopravnost polova, na nivou entiteta Gender centri.

U Gender akcionom planu je prepoznato pitanje neravnopravnosti i višestruke diskriminacije žena i djevojaka s invaliditetom, te shodno tome propisane i mjere za promjenu ovakvog stanja. Djeca ili djevojke s invaliditetom se ne spominju uopšte. Međutim, dalje od formalnog navođenja potrebe poduzimanja različitih akcija, u praksi se još uvijek ništa nije promijenilo na bolje.

Evidentno je, a to su i neka istraživanja realizovana tokom 2011. i 2012. godine od strane OOSI pokazala, da žene sa invaliditetom imaju manji nivo obrazovanja, teže pronalaze posao, teže osnivaju sopstvene porodice, a što dovodi i do veće ovisnosti o podršci od strane porodice i značajnoj isključenosti iz svih društvenih tokova.

Žene i djevojčice i djevojke sa invaliditetom su i dalje višestruko diskriminisane, izolirane i isključene, čak i iz aktivnosti OOSI, a što se ogleda u manjem učešću u upravljačkim tijelima OOSI, manjoj uključenosti u programe neformalne edukacije koja se od strane OOSI realizuje.

Evidentno je i pomanjkanje projekata koji bi bili fokusirani na različite vidove podrške i veće uključivanje žena sa invaliditetom u društvo.

Jedinstvena politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini i entitetske strategije za njenu primjenu prepoznaju da se žene i djevojke sa invaliditetom suočavaju sa višestrukom diskriminacijom i isključenošću iz društva i propisuju mjere kojima se afirmišu njihova prava i

slobode. Ni nakon ratifikacije Konvencije o pravima OSI nije došlo do promjena niti u formalnom niti u praktičnom odnosu zajednice prema ženama i djevojkama sa invaliditetom.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima kako bi osigurala adekvatno uključenje žena i djevojaka s invaliditetom u izradu, implementaciju i monitoring adekvatno budžetiranih politika i programa koje se od značaja za njih i iskorjenila višestruku i međusektorsku diskriminaciju u svim područjima života?
- Koje mjere država poduzima da se sistemski prikupljaju podaci o ženama i djevojkama sa invaliditetom razvrstani po vrsti invaliditeta, starosti, mjestu boravka, pripadnosti drugim manjinama, itd.?
- Koje mjere država poduzima kako bi osigurala konsultacije s ženama i djevojkama s invaliditetom, putem organizacija koje ih predstavljaju, vezano za izradu, implementaciju i evaluaciju programa i mjera u svim pitanjima koja ih se direktno tiču?

5) Član 7. Djeca s invaliditetom

Uprkos formalno zagaranovanom najvišem standardu prava i temeljnih sloboda, te relativno dobrom formalnom uređenju prava djece i omladine na obrazovanje bez diskriminacije i pod jednakim uslovima za sve, u Bosni i Hercegovini ne postoji zakonski okvir koji bi omogućio da se na organizovan način, od strane državnih institucija pruži podrška djeci sa invaliditetom, kao i podrška porodicama koje imaju djecu sa invaliditetom. Različiti pristup u entitetima RS i FBiH u regulisanju ovog pitanja, a naročito ako se uzme u obzir značajna nadležnost kantona u entitetu FBiH, dovodi do diskriminacije djece sa invaliditetom i porodica koje imaju djecu sa invaliditetom po teritorijalnom principu.

U entitetu FBiH je oblast dječije zaštite načelno regulisana Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, a ova oblast bi trebala biti uređena i odgovarajućim zakonima i drugim propisima, u kantonima u čijoj je nadležnosti i praktična primjena različitih vidova dječije zaštite. Oblast dječije zaštite u entitetu RS regulisana je Zakonom o dječijoj zaštiti, a osnovan je i fond dječije zaštite. Ilustracije radi navest ćemo primjer da dječiji dodatak postoji u RS, a u FBiH je načelno uređen na nivou ovog entiteta i čak povoljnije za djecu sa invaliditetom, ali implementacija ovog prava je prepuštena kantonima. Od ukupno deset kantona u FBiH, u većini nisu doneseni propisi koji bi obezbijedili pravo na dječiji dodatak za djecu sa invaliditetom.

Ne postoje instrumenti kojima bi vlasti entiteta FBiH obavezale vlasti kantona da ovu federalnu odredbu implementiraju.

Nema zakonom propisanih mjera za rano otkrivanje invaliditeta, a ne postoje ni razvijeni programi rane rehabilitacije i habilitacije.

Dodatno, zbog nedostatka odgovarajućih vidova podrške i propisivanja standarda i načina kontrole kvaliteta rada, djeca sa najtežim ili višestrukim invaliditetom, korisnici usluga dnevnih centara, u najvećem broju slučajeva isključena su iz procesa obaveznog formalnog obrazovanja. Na ovaj se način država "amnestira" od obaveze provođenja međunarodnih i sopstvenih propisa, a djeca sa invaliditetom su dugoročno isključena iz zajednice.

Nepostojanje programa za podršku porodicama koje imaju djecu s invaliditetom dovodi ih bitno u nepovoljniji položaj, čime se uzrokuje diskriminacija porodice i onemogućava ispunjavanje funkcija porodice.

Zbog nepostojanja prilika za uključenost u sistem obrazovanja, nedostupnost odgovarajućih službi podrške djeci sa invaliditetom i porodicama u kojima ona žive, dugoročno su djeca sa invaliditetom izložena različitim vidovima diskriminacije, isključena iz društvenih procesa bitnih za njihov razvoj, ne poštuju se njihovo dostojanstvo, ne uvažavaju različitosti i krše njihova prava.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima da bi osigurala potrebnu podršku za djecu i mlade s invaliditetom s ciljem njihove inkluzije u društvo kao i njihov život u zajednici sa njihovim porodicama?
- Koje mjere država poduzima da bi obezbijedila da djeca i mladi s invaliditetom budu uključeni u donošenje odluka koje ih se tiču te na koji način ostvaruju pravo na izražavanje vlastitog mišljenja u skladu s članom 7. stavom 3. Konvencije, te kako im se pruža podrška?

6) Član 9. Pristupačnost

Pristupačno okruženje, informacije, komunikacije i usluge, osnovni su preduslovi za ličnu pokretljivost i inkluziju OSI u sve društvene procese. Osim navedenih pretpostavki koje je potrebno obezbijediti za ravnopravno učešće OSI, veoma važnu ulogu imaju i stavovi i predrasude društvene sredine, a čija promjena zahtjeva stalne i sveobuhvatne aktivnosti na informisanju i podizanju svijesti javnosti o OSI.

Kada govorimo o fizičkoj pristupačnosti stanje u Bosni i Hercegovini, a nakon zakonskog normiranja, što podrazumijeva usvajanje međunarodnih standarda arhitektonske pristupačnosti, se mijenja na način da je mali broj objekata javne namjene i drugih uređenih urbanističko-arhitektonskih prostora, u potpunosti ili djelimično fizički pristupačan. Naročit problem u osiguravanju arhitektonske pristupačnosti predstavlja nedosljedna primjena zakonskih rješenja i podzakonskih akata i ne postojanje adekvatnih sankcija za prekršioce propisanih normi.

Kao primjer navešćemo: U entitetima FBiH i RS su i nakon stupanja na snagu propisa u oblasti pristupačnosti izgrađeni i rekonstruisani mnogi objekti javne namjene (škole, zgrade

javne administracije, objekti kulture, sporta i rekreacije), ali bez potpune primjene standarda pristupačnosti i bez sankcionisanja za prekršioce propisanih normi.

Ovakav odnos odgovornih institucija ima za posljedicu značajno ograničavanje pristupa javnim i privatnim objektima i prostorima za OSI, a što se dugoročno ogleda u njihovoj isključenosti iz različitih društvenih procesa.

Dodatno, u institucijama koje obrazuju stručnjake iz oblasti projektovanja i građenja ne realizuju se programski sadržaji za obuku u primjeni standarda pristupačnosti. U sistemu projektovanja, građenja i nadzora nedovoljno je razvijena svijest o značaju standarda pristupačnosti, pa se dešava da se ovi standardi primjenjuju djelimično, što za posljedicu ima samo djelimičan pristup objektima (postoji kosa ravan ali se osoba u kolicima ne može kretati u objektu, postoji ugrađena pokretna platforma ali nije uvijek na raspolaganju.)

Ilustracije radi navodimo primjer iz sprovedenog monitoringa pristupačnosti zdravstvenih institucija, koji je rađen tokom dva mjeseca, od 15. decembra 2014. do 15. februara 2015. godine, i to na području pet regija u Bosni i Hercegovini u kojima djeluju koalicije organizacija OSI, koje su ujedno podnosioci izvještaja.

Posjećene su 64 zdravstvene ustanove i rezultati ovog monitoringa ukazuju da niti jedna zdravstvena ustanova nije potpuno pristupačna za OSI.

Upitnik, koji je korišten tokom monitoringa, je činilo 50 pitanja koja su obuhvatala svaki oblik pristupačnosti, tj u skladu sa članom 9 KPOSI, dakle od vanjske, okolišne i fizičke, do unutrašnje pristupačnosti objekta, što podrazumijeva fizički prilaz ustanovi, parking, postojanje rampi za kolica koje su izgrađene u skladu s građevinskim normama, te postojanje lifta ili platforme za penjanje na više spratove, kao i postojanje toaleta za OSI i primjene univerzalnog dizajna unutar ustanove.

Upitnik je također sadržavao i pitanja koja se odnose na pristupačnost specifičnih usluga namijenjenih OSI, kao što su ginekološke usluge za žene s invaliditetom ili stomatološke usluge za djecu s intelektualnim poteškoćama.

Tokom monitoringa ustanovljeno je da relativno mnogo ustanova posjeduje pristupne rampe za korisnike kolica, odnosno 76% njih, od kojih 55% ne zadovoljava osnovne propise pristupačnosti. To znači da nemaju adekvatan nagib, potrebnu širinu niti dovoljan prostor za okret.

Dakle, iako institucije tvrde da imaju osiguranu prilaznu pristupačnost, i na čemu se najčešće bazira tvrdnja da je cijela institucija pristupačna, ovim monitoringom potvrđena je realnost a to je da je svega oko 42% (a ne 76%) imalo adekvatnu rampu kojom osobe korisnici kolicima mogu pristupiti objektu.

76% ustanova nema vertikalnu pristupačnost objekta, što onemogućava OSI korisnike kolica da koriste mnoge specijalističke usluge, te se na taj način direktno krše osnovna ljudska prava i dostojanstvo svih OSI.

Od 64 ustanove koje su tokom monitoringa posjećene, 72% nema pristupačan toalet za OSI.

Informacije o uslugama koje ustanova pruža također nisu dostupne u obliku koji bi, naprimjer, bio pristupačan za slijepe osobe (na Brajevom pismu, ili i uvećanom tisku). Primjer razumne prilagodbe koja postoji, utvrđene tokom ovog monitoringa, samo u jednoj ustanovi u Bijeljini. Dakle, ostalih 99% ustanova nema ovu vrstu pristupačnosti. U dvije ustanove u Bijeljini postoje pozitivni primjeri da su medicinske sestre završile obuku za znakovni jezik i osposobile se osnovnu komunikaciju s gluhim osobama.

Opšti zaključak, ovog monitoringa je da postoji veliki broj različitih akcija i aktivnosti koje moraju biti poduzete kako bi situacija bila popravljena i kako bi OSI imale jednake mogućnosti kao i ostali građani, kada su u pitanju pristupačnost u skladu sa članom 9.

Jedan od veoma važnih segmenata pristupačnosti je i pristupačan javni transport, u prigradskom, gradskom i u međugradskom saobraćaju. Propisima koji regulišu ovu oblast nije jasno definisana obaveza davaoca usluga da za OSI obezbijede pristupačna sredstva transporta, objekte i informacije, što u stvari ima za posljedicu bitno ograničavanje slobode kretanja, naročito za osobe sa težim i teškim invaliditetom.

Kao primjer nepotpunog obezbjeđivanja pristupačnog javnog transporta, možemo navesti da su u nekoliko gradova u BiH (Banjaluka , Tuzla , Sarajevo) nabavljena određena sredstva pristupačna za prevoz OSI, ali da zbog neprilagođenosti stanica, ne edukovanih vozača, kao i ostalih korisnika prevoza, kao i neznatnog broja pristupačnih sredstava prevoza, nema očekivanih efekata od njihovog uvođenja.

Takodjer u lokalnim zajednicama nisu razvijeni alternativni programi prevoza OSI.

Poseban problem za OSI je pristupačnost informacija u adekvatnim formatima, a koje su od velikog značaja za svakodnevno funkcionisanje i uključivanje OSI u društvene procese.

Na nivou Bosne i Hercegovine i entiteta pristupačnost informacijama je samo djelimično regulisana i to kada se odnosi na korištenje gestovnog govora (Zakon usvojen na državnom nivou). Međutim ovaj zakon ne sadrži kaznene odredbe za nesprovođenje odredbi istog, podzakonski akti neophodni za provođenje kao ni pripadajući budžet za ovaj Zakon ne postoji.

Pravo na korištenje Brajevog pisma, uvećanog tiska, audio zapisa, informacija u elektronskim formatima (koje mogu koristiti slijepe osobe) i informacija u pojednostavljenom formatu za osobe s intelektualnim poteškoćama, nije zagarantovano zakonskim i drugim propisima, u skladu sa KOPOSI pa s toga nadležne institucije i nisu u obavezi da razvijaju programe i izdvajaju sredstva za osiguravanje dostupnosti informacija u navedenim i drugim formatima.

Iz navedenog se lako može zaključiti da OSI, generalno nije obezbijedena odgovarajuća pristupačnost okruženju, informacijama i uslugama, što u mnogome ograničava njihovu ličnu pokretljivost, a što za posljedicu ima isključenost, diskriminaciju, nejednake mogućnosti i ostvarivanje ljudskih prava.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima kako bi napravila plan za uklanjanje barijera i omogućavanja fizičke pristupačnosti, transporta, informacionih i komunikacionih tehnologija u nekom razumnom roku koji uključuje i budžet?
- Koje mjere država poduzima kako bi se građevine u potpunosti učinile pristupačnim za OSI u svim područjima BiH?
- Koje mjere je država poduzima kako bi uvela mehanizam monitoringa i efikasnih sankcija za nepridržavanje standarda pristupačnosti u svim područjima koje pokriva Konvencija, te osigurala učešće reprezentativnih organizacija osoba s invaliditetom u monitoringu?
- Koje mjere država poduzima kako bi se javni prijevoz i prateća infra struktura učinili pristupačnim za OSI?
- Koje mjere država poduzima kako bi osigurala da usluge namijenjene svim građanima budu dostupne i OSI?
- Koje mjere država poduzima kako bi se web stranice javnih ustanova učinile pristupačnim za osobe s invaliditetom?

7) Član 11. Rizične situacije

Odgovarajući zakoni u entitetima koji regulišu pitanje zaštite ljudi i materijalnih dobara u rizičnim situacijama obezbjeđuju prioritet u evakuaciji i zbrinjavanju određenih kategorija stanovništva među kojima su i OSI. Navedeni zakoni se ne upuštaju u preciznije definisanje uslova i načina evakuacije, zbrinjavanja i podrške OSI u ambijentu u koji su evakuisani.

Ne može se sa sigurnošću tvrditi da se u takvim situacijama OSI osiguravaju poštovanje dostojanstva, zaštite ljudskih prava i jednake mogućnosti. Ilustracije radi tokom poplava koje su zahvatile BiH 2014. godine sistem spašavanja i pomoći nije na adekvatan način osigurao evakuaciju i zbrinjavanje OSI, a što se može ilustrovati primjerima da su OSI ostavljene bez podrške u svojim stanovima ili prostorima u koje su evakuisane, da nisu dobili odgovarajuća pomagala ili druge potrebne vidove podrške.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima da se razvije efikasan sistem zaštite, spašavanja i pružanja podrške OSI u rizičnim situacijama (poplave, požari, zemljotresi is l.)?

- Koje mjere država poduzima kako bi OSI dobile informacije o predviđenim oblicima podrške u rizičnim situacijama?

8) Član 12. Jednakost pred zakonom

Ustav Bosne i Hercegovine jasno definiše da su sva osoba pred zakonom jednaka i pored navedenog osobama koje imaju ograničene psihičke sposobnosti i duševne bolesti nerjetko se oduzima poslovna sposobnost, postavlja staratelj što predstavlja zamjensko odlučivanje bez ikakve podrške u odlučivanju. Osobe kojima se oduzima poslovna sposobnost nisu na adekvatan način uključene u postupak, te samim tim nisu upućene da oduzimanjem poslovne sposobnosti i stavljanjem pod starateljstvo su između ostalog lišene izbora mjesta stanovanja, privatnosti, sudjelovanja u javnom i političkom životu, zapošljavanju, upravljanju njihovom imovinom, te mogućnosti sklapanja braka. Najveći broj osoba sa oduzetom poslovnom sposobnošću se nalazi u institucijama zatvorenog tipa.

Ilustracije radi od 1680 osoba smještenih u 5 zavoda u entitetu FBiH, 1101 osobi je oduzeta poslovna sposobnost, za 24 osobe je djelimično oduzeta poslovna sposobnost. Od 2010. do 2014. godine na području entiteta FBiH za samo 17 osoba je vraćena poslovna sposobnost, što govori da zakonsku mogućnost pokretanja ovog postupka ne koriste ni organ starateljstva ni članovi porodice, a osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost, bez adekvatne podrške, nisu u mogućnosti učiniti to sami. Ne postoji obaveza revizije predmeta oduzimanja poslovne sposobnosti te osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost ostaju najčešće dugoročno uskraćene za ovo pravo.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima da se u zakon o porodičnim odnosima ukine oduzimanje poslovne sposobnosti i starateljstvo, i da se umjesto zamjenskog odlučivanja uspostvi model odlučivanja uz podršku?
- Koje mjere država poduzima da osigura da se osobama koje su pod starateljstvom vrati poslovna sposobnost i pristup mjerama podrške?

9) Član 13. Pristup pravdi

Osobama s invaliditetom nije formalno uskraćena mogućnost da u potpunosti ostvare svoju poslovnu sposobnost ili pristup pravdi, ali zakoni ne obezbjeđuju adekvatnu podršku i oni se suočavaju s poteškoćama kako bi dobili podršku koja im je potrebna za izjednačavanje mogućnosti. Nema programe obuke i sličnih aktivnosti kako bi se edukovali zaposleni u pravosuđu, policiji ili zatvorskim ustanovama o pravima osoba s invaliditetom.

- Šta država poduzima da se kroz sistem, obezbijedi podrška za rad i funkcionisanje organizacija OSI na svim nivoima?

10) Član 14. Sloboda i sigurnost osobe

Ustav Bosne i Hercegovine i oba entiteta garantuju osobama s invaliditetom njihovo pravo na slobodu i sigurnost ravnopravno s ostalim građanima. Zakoni zabranjuju ograničenje lične slobode i kretanja ili nezakonitog pritvora i garantuju sigurnost svakog građanina.

11) Član 15 - Sloboda od mučenja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i Član 16 - Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja

Ustav Bosne i Hercegovine i oba entiteta zabranjuju sve oblike zlostavljanja, nasilja i eksploatacije svih građana. Neki zakoni, kao što je Zakon o pravima pacijenata i Zakona o dobrobiti mentalnih bolesnika, direktno zabranjuju sve oblike medicinskih eksperimenata i istraživanja bez prethodnog pristanka osobe s invaliditetom ili osobe ovlaštene, po zakonu, da donose odluke u njihovo ime. Praćenje zakona i propisa i izvještavanje o tome kako se primjenjuju u praksi se vrši redovno, tako da nema čvrstih evidencije o pojavi ili učestalosti kršenja njihovih prava po ovom osnovu.

- Koje mjere država čini kako bi osposobila osobe invaliditetom i njihove porodice kako da prepoznaju slučajeve nasilja i zlostavljanja?
- Da li država planira u zakonima koji regulišu zabranu nasilja i zloupotrebe posebno obraditi pitanja koja se tiču osoba s invaliditeom?

12) Član 19. Samostalan život i uključivanje u zajednicu

Na nivou države, niti na nivou entiteta, ne postoji poseban propis kojim se na jedinstven način reguliše pitanje uključivanja osoba s invaliditetom u društvo i njihovo pravo na nezavisan život ili uređuje pitanje socijalnog stanovanja za osobe s invaliditetom. Nekoliko nevladinih organizacija pruža podršku ograničenom broju osoba s invaliditetom i njihovih porodica kako bi ih edukovali i povećavali njihove kapacitete za samostalan život. Također je vrlo ograničena saradnja između nevladinih organizacija i lokalnih vlasti u obezbjeđenju sredstava potrebnih za pokrivanje troškova vezanih za život u zajednici, a ne u specijaliziranim ustanovama. Usluge podrške kao što su personalna asistencija se pokrivaju iz sredstava namijenjenih za pokrivanje troškova tuđe njege i pomoći koje uživaju neke kategorije osoba s invaliditetom.

- Da li država planira zakonima regulisati pitanje servisa podrške u lokalnoj zajednici uključujući i nezavisan život u zajednici?
- Koliko je sredstava država izdvojila iz budžeta koje je koristila za finansiranje procesa prelaska osoba s invaliditetom iz institucija u život u zajednici, uključujući sredstva korištena za razvoj usluga u zajednici?

13) Član 20. Lična pokretljivost

Ustav Bosne i Hercegovine, ustav RS i ustav FBiH načelno garantuje ličnu pokretljivost svim građanima, pa i OSI.

Pojedini zakoni obezbjeđuju i olakšavaju ličnu pokretljivost OSI, a što se prije svega odnosi na zakone iz socijalne zaštite, zakoni koji regulišu prava ratnih vojnih invalida (naknada za pomoć i njegu druge osobe i ortopedski dodatak), zakoni iz oblasti zdravstvene zaštite (pitanje pomagala i medicinske rehabilitacije) i zakoni i podzakonski akti o prostornom uređenju i građenju (propisuju standarde projektovanja i građenja bez arhitektonskih barijera).

Pojedinim podzakonskim aktima obezbjeđuju se ortopedska pomagala za kretanje, uređaji, pomoćne tehnologije i oblici žive pomoći za OSI. Generalno gledano, OSI u oba entiteta imaju bitna ograničenja u ostvarivanju ovih prava jer se ne donose svi potrebni podzakonski akti, a oni koji su doneseni su veoma restriktivni ili se ne provode. Kada govorimo o entitetu FBiH pitanje obezbjeđivanja ortopedskih i drugih pomagala reguliše se propisima kantona, pa se može reći da je ova situacija za OSI neprihvatljiva i proizvodi visok nivo diskriminacije.

Ne postoji sistemsko rješenje koje bi obezbijedilo potrebne obuke i vještine koje su potrebne OSI, kako bi se mogle samostalno, uz pomoć odgovarajućih pomagala ili asistencije, kretati.

Postojeći, ionako nedovoljan sistem podrške za ostvarivanje prava na ličnu pokretljivost, nije usklađen sa individualnim potrebama, što se posebno negativno odražava na ličnu pokretljivost osoba s najtežim stepenom invaliditeta.

Iz navedenog se lako može zaključiti da OSI, generalno nije obezbijeđena odgovarajuća pristupačnost okruženju, informacijama i uslugama, što u mnogome ograničava njihovu ličnu pokretljivost, a što za posljedicu ima isključenost, diskriminaciju, nejednake mogućnosti i ostvarivanje ljudskih prava.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima da osigura dostupnost odgovarajućih pomagala koji osiguravaju ličnu pokretljivost i uključenost OSI u društvo?
- Šta država poduzima da eliminiše diskriminaciju koja se očituje/manifestuje u osiguravanju pomagala za različite grupe OSI, gdje se kao osnovi kriterij uzima uzrok i okolnosti nastanka invaliditeta a ne stvarne potrebe OSI?
- Koje mjere država poduzima kako bi osigurala da OSI dobiju potrebna pomagala bez obzira na mjesto njihovog življenja?
- Koje mjere država poduzima da OSI dobiju odgovarajuća pomagala u skladu sa KPOSI koja se na osnovu trenutne prakse u BiH ne mogu isključivo medicinski indicirati (mašina za pisanje Brailleovog pisma, čitači ekrana, pomagala za lakšu komunikaciju isl.) ? Koji procenat budžeta otpada na nabavku ortopedskih i drugih asistivnih pomagala u BiH?

- Da li se država prilikom odlučivanja o nabavci vodi najboljim interesom OSI i osigurava da sva ortopedska i druga asistivna sredstva budu visoke kvalitete, potpuno pristupačna, jednostavna za upotrebu kako bi omogućili nezavisnost i jednake mogućnosti za OSI?

14) Član 21. Sloboda mišljenja i izražavanja, pristup informacijama

Sloboda izražavanja i pristup informacijama zagarantovani su ustavom BiH i ustavima entiteta svim građanima, pa u tom smislu i osobama sa invaliditetom.

Ne postoji jedinstven propis u kome se reguliše obaveza državnih institucija da osiguraju pravo osobama sa invaliditetom na informacije u pristupačnim formatima i tehnikama. S obzirom da pitanje prava osoba s invaliditetom na pravovremene, u adekvatnim tehnikama i formatima pripremljene informacije i bez dodatnih troškova pristupačne osobama sa invaliditetom, nije regulisano, ne poštuje se dostojanstvo, integritet osoba s invaliditetom, otežava se njihovo socijalno uključivanje, ne poštuju se različitosti, osobe sa invaliditetom nisu izjednačene u mogućnostima, pa su s toga izložene raznim oblicima diskriminacije.

- Šta država poduzima kako bi informacije namijenjene prosječnoj populaciji omogućila u pristupačnim formatima osobama s invaliditetom?

15) Član 23. Poštovanje doma i porodice

Pravo na porodicu i dom svim građanima garantuje ustavi Bosne i Hercegovine i entiteta iz čega se izvodi to pravo i za osobe sa invaliditetom, pod jednakim uslovima.

Nema posebnih propisa koji se odnose na porodicu, brak, roditeljstvo i intimne odnose osoba s invaliditetom, pa s toga osobe sa invaliditetom svoja prava koriste pod jednakim uvjetima, kao i ostali građani, što im najčešće ne omogućava da sklope brak, zasnuju sopstvenu porodicu, ostvare pravo na potomstvo i podršku u odgajanju djece. Zbog nepostojanja zakonom definisanih programa socijalnog stanovanja ili stanovanja uz podršku, te drugih oblika podrške u lokalnoj zajednici, najčešće su osobe sa invaliditetom uskraćene na pravo na sopstveni dom i porodicu.

Pravo osoba s invaliditetom da očuvaju svoju plodnost i obezbijede pristup informacijama odgovarajućim za njihovo životno doba, edukaciju vezanu za reprodukciju i porodično planiranje samo je načelno obezbijeđeno i uz značajna ograničenja, zakonima kojima se ta prava obezbjeđuju svim građanima.

Država zakonima ne pruža odgovarajuću pomoć licima sa invaliditetom prilikom vršenja njihovih obaveza podizanja djece, a djeci ne obezbjeđuje pravo da, bez obzira na vrstu invaliditeta ili invaliditeta njihovih roditelja, žive sa svojom porodicom

- Šta država planira poduzeti da osobama s invaliditetom obezbijedi uslove za formiranje i održivost porodice te pomoć u izvršavanju odgovornosti podizanja djece?

16) Član 24. Obrazovanje

Ustav BiH i ustavi entiteta garantuju pravo na obrazovanje za sve građane, pod jednakim uslovima, obavezno i besplatno osnovno školovanje, a srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje je dostupno svima pod jednakim uslovima, a što se izvodi kao pravo koje pripada i OSI.

U zakonodavstvu, koje se odnosi na oblast obrazovanja, na državnom nivou, postoje okvirni zakoni o: predškolskom odgoju i obrazovanju, osnovnom i srednjem obrazovanju i Zakon o visokom obrazovanju, u kojima se utvrđuju osnovni principi i standardi obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Ovi zakoni ne obavezuju institucije na nivou Bosne i Hercegovine da u svojim budžetima planiraju sredstva za sprovođenje zakona iz oblasti obrazovanja, izuzev sredstava za praćenje i koordiniranje ovih aktivnosti.

U BiH se definira da je obrazovanje dostupno za sve građane/ke pod jednakim uslovima, ali se ne definiraju jasni oblici podrške za osobe s invaliditetom kako bi im se stvorile jednake mogućnosti za ravnopravno učešće u procesima obrazovanja.

Okvirni Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju propisuje jednake mogućnosti obrazovanja za sve, bez bilo kojeg vida diskriminacije, ali ne prepoznaje invaliditet kao jedan od osnova diskriminacije. U članu 18. Zakona propisana je obaveza izrade individualizovanih obrazovnih programa usklađenih sa psiho-fizičkim mogućnostima djece i omladine sa invaliditetom. Generalno Zakonom je propisano inkluzivno obrazovanje, ali se u članu 19. propisuje i mogućnost obrazovanja u specijalnim školama, za djecu sa poteškoćama u razvoju, u slučajevima kada obrazovanje u redovnim obrazovnim institucijama nije moguće. Ovom odredbom degradira se princip jednakog i inkluzivnog obrazovanja za sve. U nedostatku resursa za podršku inkluzivnom obrazovanju i ne razvijenoj svijesti o potrebi da se OSI uključe u redovno obrazovanje, nadležne vlasti najčešće pribjegavaju osiguranju obrazovanja za OSI u specijalnim školama.

Na nivou entiteta RS usvojeni su: Zakon o predškolskom, osnovno školskom i srednjoškolskom vaspitanju i obrazovanju, kao i Zakon o visokom obrazovanju, a na nivou kantona entiteta FBiH, koji su usklađeni sa okvirnim zakonima. Formalno se zabranjuje svaki oblik diskriminacije, pa i po osnovu invaliditeta, što je eksplicitno navedeno.

Drastični primjeri diskriminacije i isključivanja iz procesa obrazovanja najočigledniji su kod djece i osoba s težim invaliditetom, a u najvećem broju redovnih škola arhitektonske barijere nisu otklonjene.

Ilustracije radi navodimo primjer iz sprovedenog monitoring individualnih iskustava

ISPITANIK: „Krećem se u invalidskim kolicima. A škola nije bila baš pristupačna. Bilo je dosta časova koji su se odvijali na spratu, ali tu su stepenice, pa nisam imao mogućnost da idem na neke časove.“ (muškarac, dob 18-25)38

ISPITIVAČ: „Jeste li završili srednju školu?“

ISPITANIK: „Nisam“

ISPITIVAČ: „Zbog čega? “

ISPITANIK: „Zbog neprilagođenog ulaza u školu i zbog invalidnosti.“ (muškarac, dob 18-25)

Usljed nedostatka tumača znakovnog jezika i drugih pomagača u nastavi, kao i usljed nedostatka literature na Brajevom pismu ili u drugim tehnikama dostupnim za slijepu i slabovidne osobe, kod OSI sa senzornim smetnjama sužen je spektar zanimanja za koja se mogu obrazovati na srednjoškolskom i visokoškolskom nivou.

Ilustracije radi navodimo primjer iz spirovedenog monitoringa individualnih iskustava

ISPITIVAČ: „Recite nam šta je razlog što niste upisali studij za Socijalni rad, šta je razlog zbog kojeg niste nastavili sa fakultetom? “

ISPITANICA: „Razlog je neprihvatanje od rektora i profesora. Jedan profesor je mojoj mami rekao „...Ma vodi mi je odavde da je više ne gledam...“, kao, ono, izgled je bio, vjerovatno, u pitanju. Ja sam bila priustna tu, svega nekoliko metara udaljena od njih.“ (žena, dob 26-40)41

ISPITIVAČ: „Možete li navesti još neku situaciju u proteklih pet godina kada ste smatrali da ste izostavljeni, da ste diskriminirani ili da je na neki način neko Vaše pravo ugroženo?“

ISPITANICA: „Evo možda bih rekla jednu situaciju, a to je, prilikom polaganja ispita, kada se od mene i još jedne kolegice, koja je također imala oštećen vid, tražilo da polazemo pismeno ispit, da ne polazemo usmeno. To je bila šefica smjera i jedina je bila koja je to tražila. Znači, sve ispite smo polagali usmeno, osim kod nje. Ona je jedina koja je zahtijevala to da mi, recimo, dovodimo sa sobom kolege koje nisu sa našeg smjera da bi polagali ispite.“ (žena, dob 18-25).

Jednako tako su iz inkluzivne nastave isključena djeca i mladi s intelektualnim poteškoćama i u autističnom spektru, te su osuđeni na segregaciju, od vrtića pa do kraja školovanja. Bez obzira na političko opredjeljenje i zakonsko normiranje jednakog prava na obrazovanje i inkluzivno obrazovanje za djecu/osobe s invaliditetom, u BiH je još na snazi sistem obrazovanja djece s invaliditetom i u redovnim i specijalnim školama.

Praktična primjena inkluzivnog obrazovanja, zbog nedostatka podzakonskih akata, još nije omogućena. U praksi nisu stvoreni preduslovi da se zakonska rješenja provedu, jer podzakonskim aktima nije osigurano pristupačno okruženje, odgovarajuća ortopedska, tiflotehnička i druga pomagala, nastavna sredstva i udžbenici, asistenti/ce u nastavi i slično, niti se u budžetima planiraju posebna sredstva za ove namjene. Naprotiv, u budžetu entiteta RS i budžetima kantona entiteta FBiH, se planiraju posebna sredstva za finansiranje rada specijalnih škola za osobe s invaliditetom, što najilustrativnije govori kakav je odnos institucija vlasti prema inkluzivnom obrazovanju.

Međutim, i tamo gdje postoje zakonska rješenja ona su nepotpuna jer ne navode sankcije za nepoštivanje zakonom predviđenih mjera.

Iako se u Inicijalnom izvještaju BiH o implementaciji Konvencije o pravima OSI govori o tome da “djeca s posebnim potrebama” imaju pravo na individualne programe u okviru inkluzivnog obrazovanja, ne postoje ustanove koje imaju stručan kadar da se takva usluga i realizira. Samo u većim gradovima postoje kadrovi koji su donekle stručni za neke oblike invalidnosti i koji mogu učestvovati u procjeni kapaciteta djece s invaliditetom ili s posebnim potrebama i donositi i razvijati individualne programe za njih. Za ruralne sredine takve usluge ne postoje. I kada u gradovima djeca dobiju individualne programe, ne postoji adekvatan kapacitet za monitoring njihovog rada i realizacije tih individualnih programa. I dalje najveći dio posla obavljaju organizacije OSI. U istom izvještaju se navodi da se započelo s pružanjem usluga za osobe s invaliditetom koje pohađaju univerzitet, pa se daje primjer kako pri jednom od bosanskohercegovačkih univerziteta sada postoji i Centar za osobe s invaliditetom, koji je, navodno, povećao broj OSI na studiju. Međutim, kada se pogleda statistika tog navodnog napretka vidi se da od 17.000 studenata samo četiri su osobe s invaliditetom ili poraznih 0,02 posto ukupnog broja studenata na tom univerzitetu.

Lista predloženih pitanja:

- Koje mjere država poduzima da se na svim nivoima obezbijede uslovi za inkluzivno obrazovanje djece i mladih s invaliditetom, te da se u budžetima planiraju sredstva za te namjene i da li je određen vremenski okvir za ove aktivnosti?
- Koje mjere država poduzima kako bi se prepoznala i u zakone ugradila obaveza za provođenja inkluzivnog obrazovanja djece s teškoćama u razvoju?
- Koje mjere država poduzima kako bi se osigurala obavezna edukacija svih zaposlenih u obrazovnom sistemu o podršci i instrumentima inkluzivnog obrazovanja djece i mladih s invaliditetom?
- Navedite na koji je način inkluzivno obrazovanje uključeno u obavezni Kurikulum kao sastavni dio temeljne obuke nastavnika još na fakultetima, s ciljem usvajanja vrijednosti i načela inkluzivnog obrazovanja od početka akademskog obrazovanja prosvjetnih radnika?
- Koje mjere država poduzima za provođenje certificiranja nastavnog i drugog osoblja koje se bavi procjenom potrebne podrške djeci s invaliditetom?
- Navedite koje mjere država poduzima za ukidanje politika i smjernica koje sprečavaju OSI u slobodi izbora strukovnog i srednjoškolskog obrazovanja i osposobljavanja te eliminaciju diskriminatorne prakse u obrazovanju i stručnom osposobljavanju.
- Na koji se način osigurava dostupnost pomagala, podrška u učionicama i obrazovni materijal u prilagođenim oblicima i u pristupačnim formatima za OSI?

- Koje mjere država poduzima kako bi se obezbijedilo da OSI dobiju asistente u nastavi?

17) Član 25. Zdravstvena zaštita

Oblast zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja nije u nadležnosti centralnih institucija Bosne i Hercegovine, već je u izvornoj nadležnosti entiteta, a u entitetu FBiH u podijeljenoj nadležnosti Federacije i kantona. Entitetski zakoni o zdravstvenoj zaštiti propisuju eksplicitnu zabranu diskriminacije po osnovu invaliditeta i načelno proklamuju najviše standarde i jednake mogućnosti u korištenju zdravstvene zaštite.

Međutim, postojećim zakonima licima sa invaliditetom ne obezbjeđuje se jednak izbor i pristup, kvalitet i standard usluge zdravstvene zaštite, uključujući usluge polnog i reproduktivnog zdravlja i javne zdravstvene programe namijenjene široj populaciji, a što se ogleda u:

Fizičkoj nepristupačnosti najvećem broju ustanova primarne zdravstvene zaštite u urbanim i u ruralnim sredinama;

Nepostojanju ili neprilagođenosti dijagnostičkih i drugih instrumenata i opreme, naročito za osobe sa najtežim invaliditetom;

Nemogućnost korištenja specifičnih i rijetkih lijekova za prevenciju ili povećanje stepena invaliditeta, te specijalizovanih programa prehrane u cilju prevencije invaliditeta ili njegovog umanjivanja;

Nedostupnost usluga koje su specijalno namijenjene za žene sa invaliditetom (ginekološke usluge vezane za materinstvo i savjetovanje o reproduktivnom zdravlju, te neprilagođenost stomatoloških i drugih zdravstvenih usluga za djecu i odrasle osobe sa intelektualnim poteškoćama i sl.)

Nepostojanje programa obuke medicinskog i paramedicinskog osoblja za rad sa OSI;

Nedostupni programi medicinske rehabilitacije za sve OSI, kojima je potrebna;

Nepostojanje programa adekvatnog utvrđivanja potrebe za ortopedskim i drugim pomagala, primjerenim individualnim potrebama OSI, te programa obezbjeđivanja higijensko sanitetskog materijala.

Ilustracije radi Članom 33 zakona o zdravstvenom osiguranju u entitetu FBiH predviđeno je pravo na korištenje ortopedskih i drugih pomagala koje je uslovljeno medicinskim indikacijama, kao i pravo na korištenja lijekova, čije liste utvrđuju kantonalni zavodi zdravstvenog osiguranja. Uslovljenost korištenja prava na ortopedska pomagala samo medicinskom indikacijom u značajnoj mjeri ograničava mogućnost dobijanja adekvatnih individualno prilagođenih pomagala, koja su OSI neophodna u svakodnevnom životu. Dodatan problem je što je regulisanje prava na pomagala i lijekove u nadležnosti

kantonalih ministarstava zdravlja, što dovodi do neujednačenog pristupa , utvrđivanje bitno različitih prava po kantonima, što OSI dovodi u veoma nepovoljan položaj.

U budžetima ministarstva nadležnih za zdravlje i zavodima zdravstvenog osiguranja nisu jasno planirana sredstva za nabavku ortopedskih i drugih pomagala, naročito onih čijim korištenjem bi se povećao nivo uključenosti osoba s najtežim stepenom invaliditeta, niti su planirana sredstva za prilagođavanje objekata i medicinske opreme, kako bi postali dostupni i za ostvarivanje zdravstvene zaštite osoba s najtežim invaliditetom. Ilustracije radi pogledaj u odjeljku koji se odnosi na pristupačnost.

Entitetskim zakonima o zdravstvenom osiguranju nije propisano pravo na zdravstveno osiguranje OSI, po osnovu invaliditeta, već to pravo izvode iz nekog drugog osnova (nosioca osiguranja, socijalnog statusa itd.) što često dovodi do toga da OSI nema zdravstveno osiguranje, a što kao posljedicu ima nemogućnost korištenja usluga zdravstvene zaštite. Neke lokalne zajednice (npr.Kanton Sarajevo) svojim propisima su obezbijedile zdravstveno osiguranje i po osnovu invaliditeta, čime se pravi diskriminacija OSI i po teritorijalnom principu. Generalno gledajući mogućnost da OSI ostane bez zdravstvenog osiguranja, a time i bez prava na korištenje zdravstvenih usluga, dovodi u pitanje ustavom proklamovano pravo na zdravstvenu zaštitu.

Lista predloženih pitanja:

- Šta država poduzima ili namjerava poduzeti da obezbijedi potpunu pristupačnost zdravstvenih ustanova (kako arhitektonsku, tako i pristupačnost usluga, informacija, komunikacije itd.) i da je slobodan i informisan pristanak garantovan za sve OSI?
- Šta država planira poduzeti da se ukine diskriminacija u pristupu dodjele pomagala, te da se obezbijedi dostupnost pomagala na cijeloj teritoriji BiH za sve OSI pod jednakim uvjetima?
- Navedete mjere kojima se osigurava pristup zdravstvenim uslugama, uključujući usluge koje se tiču polnog i reproduktivnog zdravlja, pristup rodilištima i pedijatrijskim ustanovama, pogotovo u ruralnim i udaljenim mjestima?
- Koji se mjere provode kako bi se zdravstveno osoblje educiralo o pravima OSI te o pristupačnim načinima komunikacije s OSI (npr. znakovni jezik)?
- Koje mjere država poduzima kako bi OSI obezbijedila zdravstveno osiguranje, i u slučajevima kada isto nije obezbijeđeno po nekom drugom osnovu?

18) Član 26. Habilitacija i rehabilitacija

Možemo ustanoviti da se ustavna utemeljenost prava na habilitaciju i rehabilitaciju OSI izvodi iz pripadanja prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu , rad i zapošljavanje, za sve

građane što se podrazumijeva i za OSI, a što se detaljnije reguliše zakonima iz oblasti obrazovanja, zdravstvene zaštite i zapošljavanja, na nivou entiteta i kantona.

Pitanje rane habilitacije i rehabilitacije nije detaljno uređeno niti jednim posebnim zakonom, a ne prepoznaje se potreba dostupnosti predškolskog obrazovanja, naročito za djecu sa višestrukim i najtežim invaliditetom i djecu sa invaliditetom u ruralnim područjima. Također, najveći broj djece sa invaliditetom iz urbanih zajednica nije obuhvaćen redovnim predškolskim obrazovanjem i vaspitanjem, makar je to zakonima iz ove oblasti za svu djecu propisano pod jednakim uslovima.

Određena pitanja rehabilitacije, najčešće samo profesionalne, lociraju se u specijalne škole, osnovne i srednje, ali to se odnosi samo na djecu i omladinu sa invaliditetom, koji pohađaju te škole. Pitanje rehabilitacije osoba koje steknu invaliditet tokom života, izuzev primarne medicinske rehabilitacije, zakonima uopšte nije regulisano. Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u F BiH, u članovima 18a, 29 i 30, načelno je riješeno pravo OSI na osposobljavanje za život i rad, što bi se moglo smatrati nekim oblikom habilitacije i rehabilitacije, ali ova Federalna norma nije na adekvatan način prepoznata u propisima koji se donose na nivou kantona.

Donošenjem zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI u oba entiteta, pitanje profesionalne rehabilitacije je formalno riješeno, ali još nisu obezbijeđeni svi instrumenti neophodni za formiranje ustanova u kojima bi se ova rehabilitacija sprovodila.

Zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju u oba bosanskohercegovička entiteta propisano je osnivanje centara za profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje OSI, i nakon više godina od usvajanja Zakona, do dana današnje u entitetu FBiH nisu uspostavljeni centri. U entitetu RS, iako je formalno uspostavljen samo jedan centar, on nije profunkcionisao. Zbog ovog nedostatka OSI su i dalje isključene iz tržišta rada.

Bez obzira na napredak koji je postignut može se reći da OSI nisu u mogućnosti da u potpunosti zadovolje potrebe u oblasti habilitacije i rehabilitacije, što se negativno odražava na kvalitet njihovog života, mogućnosti zapošljavanja, aktivnog uključivanja u zajednicu i zadovoljavanja različitih potreba.

Lista predloženih pitanja:

- Da li su svi centri za fizikalnu rehabilitaciju u potpunosti pristupačni za osobe s invaliditetom?
- Da li je osoblje centara za fizikalnu rehabilitaciju i centara za mentalno zdravlje obavezno proći obuku iz oblasti prava OSI i prevencije njihove diskriminacije?
- Šta država poduzima da obezbijedi multidisciplinarni pristup u procjeni potreba za programima u rehabilitacije i habilitacije, i usluga podrške za OSI, uključujući i ruralna područja?

- Šta država poduzima da uspostavi efikasan sistem profesionalne rehabilitacije i osposobljavanja OSI koji koristi napredna znanja i moderne tehnologije, asistivna i druga pomoga koja su namijenjena osobama s invaliditetom? Koliko sredstava se izdvaja za te programe? Da li se osobe koje sprovode ove programe obučavaju o pravima OSI?
- Da li država raspolaže podacima o ekonomskoj cijeni ulaganja u ranu i multidisciplinarnu rehabilitaciju u odnosu na troškove koji nastaju usljed izostanka rehabilitacije?

19) Član 27. Rad i zapošljavanje

Pravo na rad i zapošljavanje zagarantovano je Ustavima bosanskohercegovačkih entiteta FBiH i RS jednako za sve građane i ostvaruje se u skladu sa zakonima. Zakonima u oblasti rada i zapošljavanja u oba entiteta je bila eksplicitno zabranjena diskriminacija po osnovu invalidnosti, ali novim zakonima koji su usvojeni 2015. godine to više nije slučaj. Također se zakonima, koji se bave posredovanjem u zapošljavanju predviđaju određene mjere za podsticaj aktivnog zapošljavanja OSI. Zakoni o radu u oba entiteta ne smatraju diskriminacijom posebne mjere ili radnje koje se poduzimaju s ciljem lakšeg zapošljavanja i zadržavanja zaposlenja OSI. Bez obzira na načelna opredjeljenja, definisana kroz razne zakone i druge propise, u praksi OSI, pogotovo one sa težim invaliditetom, nisu u prilici da na otvorenom tržištu rada dobiju zaposlenje.

Kao primjer možemo navesti da se slijepe osobe, na otvorenom tržištu rada, ne zapošljavaju, niti na radnim mjestima na kojima su se tradicionalno zapošljavale operater na telefonskoj centrali, fizioterapeut i sl.).

U oba bosanskohercegovačka entiteta su jedino za oblast rada i zapošljavanja usvojeni posebni zakoni, koji detaljno regulišu profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje OSI, podsticajne mjere za poslodavce, koji zapošljavaju OSI, uključujući i obezbjeđivanje sredstava za njihovo realizovanje.

Po ovim zakonima OSI mogu se zapošljavati na otvorenom tržištu rada, pod opštim uvjetima i pod posebnim uvjetima u preduzećima koja su za te namjene posebno osnovana.

U oba bosanskohercegovačka entiteta predviđen je kvotni sistem za zapošljavanje OSI, na otvorenom tržištu rada, s tim da postoje određene razlike u njegovoj sveobuhvatnosti: u entitetu RS obaveze po kvotnom sistemu odnose se samo na javne institucije i preduzeća u državnoj svojini, a u entitetu FBiH kvotni sistem se odnosi i na sve ostale privredne subjekte, uključujući i privatni sektor, koji zapošljavaju više od 16 radnika. Također je predviđeno da ne izvršavanjem ove obaveze poslodavac u fondove za profesionalnu rehabilitaciju uplaćuje sredstva za podsticanje rehabilitacije i zapošljavanja OSI. Međutim mehanizam monitoringa ne postoji kako bi se pratilo poštovanje obe obaveze poslodavaca.

U implementaciji ovih mjera javljaju se određeni problemi, a koji se ogledaju u nepostojanju jasne definicije OSI, preciznih evidencija o zaposlenim OSI, kao i ne postojanje jasne obaveze

koja državna institucija treba da vrši nadzor nad ispunjavanjem propisanih kvota ili plaćanje propisanih obaveza od strane poslodavaca.

Zakonima su predviđene podsticajne mjere za poslodavce koji zapošljavaju OSI, koje su različito koncipirane u entitetskim zakonima, ali imaju isti cilj da povećaju zaposlenost OSI.

Određeni rezultati u zapošljavanju OSI postignuti su zapošljavanjem OSI u preduzećima za zapošljavanje OSI. Međutim broj ovih preduzeća je još uvijek nedovoljan i najveći broj njih djeluje samo u većim urbanim centrima, što za posljedicu ima smanjenu mogućnost zapošljavanja OSI iz manjih ili ruralnih mjesta. Zbog nedovoljne promocije mogućnosti korištenja podsticajnih mjera mali broj poslodavaca se odlučuje za pokretanje preduzeća za zapošljavanje OSI.

Kao jedan od oblika zapošljavanja predviđeno je i samozapošljavanje, ali ovaj oblik radnog angažovanja OSI još uvijek nije adekvatno uređen podzakonskim aktima.

Kao dio mjera kojima se osigurava zapošljavanje OSI osnovani su fondovi za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje, u oba entiteta, čija je funkcija prikupljanje sredstava i podrška programima zapošljavanja i realizaciji stimulaturnih mjera za zapošljavanje OSI.

Određene teškoće za zapošljavanje OSI u entitetu FBiH može predstavljati propisano utvrđivanje zdravstvene sposobnosti kao jedan od uslova za zasnivanje radnog odnosa, što daje medicinskom osoblju i poslodavcima mogućnost za različita tumačenja.

Iako u oba entitetska zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju OSI postoje načelne odredbe kojima se daje prednost pri zapošljavanju osobama sa najtežim stepenom invaliditeta, a što bi trebalo detaljnije regulisati podzakonskim aktima, ipak nema značajnijeg zapošljavanja osoba s najtežim invaliditetom.

Svrha ovih zakona je podsticanje zapošljavanja OSI, prvenstveno na otvorenom tržištu rada, posebno u javnom sektoru, u cilju što veće integracije OSI u društvene tokove, ali zbog niske svijesti poslodavaca o radnim sposobnostima OSI i nepostojanja mogućnosti za refundaciju poreza i doprinosa poslodavcima, što se najvećim dijelom odnosi na FBiH, očekivani efekti nisu postignuti.

U izvještajnom periodu formalno je došlo do značajnih promjena jer su u oba entiteta usvojeni novi zakoni o radu. Ovi zakoni su reformski i usmjereni su na rješavanje odnosa između radnika i poslodavaca, s ciljem da se poveća efikasnost funkcionisanja tržišta rada. Usvajanjem ovih zakona nije unaprijeđen položaj OSI, čak se može reći da je u nekim segmentima i degradiran.

Lista predloženih pitanja:

- Koliko OSI je ukupno zaposleno u BiH? Da li su, u tom kontekstu, poznati podaci razvrstani po polu, dobi i vrsti invalidnosti, te koliko je takvih osoba zaposleno u javnom, a koliko u privatnom sektoru?
- Da li uposlenici agencija, zavoda i službi za zapošljavanje prolaze obuku o pravima OSI i prevenciji njihove diskriminacije?
- Koje mjere država poduzima da zaposli OSI sa najvećim potrebama pružanja podrške?
- Koje mjere se poduzimaju kako bi se osigurala veća podrška inkluziji osoba s invaliditetom na otvoreno tržište rada?

20) Član 28. Adekvatan životni standard i socijalna zaštita

Teritorijalna diskriminacija

Po ustavu Bosne i Hercegovine oblast socijalne sigurnosti i socijalne zaštite je u nadležnosti entiteta.

Osnovni zakon kojim je oblast socijalne zaštite regulisana u entitetu FBiH je Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, koji je usvojen 1999. godine, a nakon toga je više puta mijenjan.

Zbog specifičnog uređenja ovog entiteta (FBiH), ova oblast je u zajedničkoj nadležnosti Federacije i kantona, što znači da Federacija utvrđuje načela i osnovne principe, a kantoni svojim propisima detaljnije uređuju konkretna prava i načine njihovog ostvarivanja.

U bosanskohercegovačkom entitetu RS osnovni zakon u ovoj oblasti je Zakon o socijalnoj zaštiti, koji je usvojen 2012. godine.

Zakonima iz oblasti socijalne zaštite, u oba entiteta, je zabranjena diskriminacija u ostvarivanju prava na socijalnu zaštitu po osnovu invalidnosti. Ipak, u praktičnom ostvarivanju pojedinačnih prava iz oblasti socijalne zaštite, OSI izložene su raznim oblicima diskriminacije kao što su po teritorijalnom principu (ovisno gdje osoba ima prebivalište različita su prava, njihov obim i načini njihovog ostvarivanja).

Diskriminacija vezana za ratni period

Drugi oblik diskriminacije je po uzroku i okolnostima nastanka invaliditeta ratni vojni invalidi i civilne žrtve rata i osobe čiji invaliditet je nastao iz nekih drugih razloga.

U oba bosanskohercegovačka entiteta prava RVI regulisana su posebnim zakonima, a u entitetu RS posebnim zakonom regulisana su i prava civilnih žrtava rata.

Shodno tome postoje i razlike u načinu utvrđivanja invaliditeta, određivanja stepena invaliditeta kao osnova za sticanje prava, kao i razlike u obimu prava.

Ilustracije radi za RVI, u oba entiteta, podrška se osigurava ako je stepen tjelesnog oštećenja 20% i više, za civilne žrtve rata 60% i više, a za ostale OSI u FBiH tek ako je stepen oštećenja organizma 90% i više. Također, drastične su razlike i u novčanim iznosima i obimu podrške za navedene grupe OSI.

Socijalni minimum

U ovako složenoj državi teško je govoriti o socijalnoj sigurnosti građana generalno, a posebno o sigurnosti i jednakim mogućnostima OSI. Zakonima iz socijalne zaštite, koji su doneseni na nivou entiteta, ne garantuje se socijalni minimum, čak ni za OSI.

U bosanskohercegovačkom entitetu FBiH Federalnim zakonom o osnovama socijalne zaštite propisano je da se OSI prava iz socijalne zaštite utvrđuju pod povoljnijim uvjetima i većim novčanim iznosima, ali ovu načelnu odredbu kantoni rijetko normiraju svojim propisima i u praksi sprovode.

Zakonima iz oblasti socijalne zaštite i zakonima koji regulišu prava ratnih vojnih invalida, u oba entiteta, utvrđuju se prava koja se odnose na podršku OSI, za njihovo funkcionisanje i izjednačavanje mogućnosti, a daju se u novčanom obliku. Ovdje se prije svega misli na ličnu invalidninu, novčanu naknadu za pomoć i njegu druge osobe i ortopedski dodatak.

Ova se prava veoma često, čak i od nadležnih institucija, tretiraju kao izvor sredstava za pokrivanje osnovnih životnih troškova, a što se usljed neadekvatnog definisanja prava na socijalnu sigurnost, u praksi, najčešće i dešava.

Socijalno stanovanje

Poseban problem OSI u Bosni i Hercegovini je da se zakonima ne obavezuju nadležne državne institucije da razviju adekvatne programe socijalnog stanovanja i stanovanja uz podršku, što OSI dovodi u situaciju da ne mogu obezbijediti adekvatne uvjete za život i formiranje sopstvene porodice.

Iz navedenog se može zaključiti da zakoni iz oblasti socijalne zaštite ne definišu adekvatne mjere kojima bi se osiguralo poštivanje dostojanstva, integriteta, izjednačavanja mogućnosti, ostvarivanje prava na različitost i ravnopravno uključivanje OSI u društvo.

Lista predloženih pitanja:

- Šta država poduzima da osigura socijalni minimum za OSI, kako se sredstva za podršku i funkcionisanje ne bi trošila za održavanje?
- Šta država poduzima kako bi se uspostavili održivi programi socijalnog stanovanja dostupni OSI?
- Šta država poduzima da bi se eliminisala diskriminacija OSli po uzroku i okolnostima nastanka invalidnosti kao i po mjestu boravka?

21) Član 29. Učešće u političkom i javnom životu

Pravo na učestvovanje u javnom i političkom životu garantovano je ustavom Bosne i Hercegovine i ustavima entiteta, jednako za sve građane i ostvaruje se u skladu sa zakonima. Zakonima je formalno obezbijeđeno licima sa invaliditetom ravnopravno sa drugim licima, učestvovanje u javnom i političkom životu, ali se ne predviđaju adekvatni mehanizmi i podrška koja im je potrebna da bi imali iste mogućnosti sa ostalim građanima, što za posljedicu ima nemogućnost korištenja pripadajućih prava ili njihovo uživanje pod segregirajućim okolnostima.

Primjeri ovakvog stanja mogu se prepoznati u pravu OSI da učestvuju u izbornim procesima. Umjesto da se stvaraju pretpostavke da svoje biračko pravo OSI ostvaruju na mjestima i pod jednakim uslovima kao i ostali građani, postojeća zakonska rješenja predviđaju ostvarivanje ovog prava za OSI u njihovim domovima i uz angažovanje mobilnih timova.

OSI formalno imaju pravo da biraju i budu birana na sve javne funkcije, na svim nivoima vlasti i da ravnopravno učestvuju u aktivnostima političkih partija. Izuzetak su osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost koji zbog toga ne mogu glasati i biti izabrane na javne funkcije. Zbog ukupnog ambijenta u kojem žive OSI u Bosni i Hercegovini: neadekvatno obrazovanje, nepristupačno okruženje, nepostojanje ili neadekvatna pomagala, nerazvijen sistem rehabilitacije, nedostupne relevantne informacije u pristupačnim formatima, nepostojanje drugih vidova asistencije, kao i postojanje predrasuda, ne postoje ni elementarne pretpostavke za dostojastveno i ravnopravno učešće OSI u javnom i političkom životu.

Opšte je prihvaćeno stanovište da se OSI u društvene aktivnosti najefikasnije uključuju kroz OOSI i uz njihovu podršku. BiH ne prepoznaje značaj i ulogu ovih udruženja, i ne osigurava im ni elementarne uslove za rad i funkcionisanje. Usljed ovakvog odnosa države kapaciteti ovih udruženja su jako slabi, i najčešće udruženja OSI nisu u mogućnosti da aktivno učestvuju u procesima od interesa za OSI.

Ilustracije radi Vlada u bosanskohercegovačkom entitetu FBiH za podršku određenim savezima OOSI na godišnjem nivou dodjeljuje 20.000 Eura osim u kantonu Sarajevo, u drugim kantonima takve podrške nema. Slična situacija je u RS, drugom bosanskohercegovačkom entitetu, gdje postoji praksa da se nekim OOSI dodjeljuje status organizacije od opšteg interesa, što bi trebalo osigurati istoj veću podršku za funkcionisanje u radu, ipak to nije slučaj.

Lista predloženih pitanja:

- Koji mjere se poduzimaju da se ukinu odredbe izbornog zakona koje uskraćuju OSI pravo da se kandiduju ili budu izabrani po osnovu ograničene poslovne sposobnosti?

- Koje mjere se poduzimaju da se osigura poštovanje prava OSI na učešće u političkom životu, uključujući i objavljivanje glasačkog materijala u prilagođenim formatima, regulacijske smjernice za pristup glasačkim mjestima te učešće osoba s duševnim smetnjama i intelektualnim teškoćama na izborima?
- Šta država poduzima da se kroz sistem, obezbijedi podrška za rad i funkcionisanje organizacija OSI na svim nivoima?

22) Član 31. Statistika i prikupljanje podataka

U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, uključujući i zakone o statističkoj djelatnosti nije predviđeno posebno prikupljanje statističkih podataka o osobama sa invaliditetom. Određenim zakonskim i podzakonskim propisima, za pojedine oblasti propisuje se prikupljanje statističkih podataka i vođenje evidencija, te podataka na osnovu istraživanja o pitanjima vezanim za invaliditet, koji se ne dostavljaju institucijama za prikupljanje i obradu statističkih podataka, već se koriste samo za potrebe i unutar oblasti u kojima se prikupljaju.

- Da li država planira sistemsko prikupljanje podataka o svim područjima života osoba s invaliditetom razvrstanih prema polu, dobi, vrsti invaliditeta, etničkoj pripadnosti, gradskom/seoskom stanovništvu, podataka o obrazovanju, zdravlju, pristupu pravosuđu, poslovnoj sposobnosti, nasilju, zapošljavanju, institucionalizaciji, stambenom zbrinjavanju, sudjelovanju u političkom životu...?
- Koje korake država poduzima po pitanju aktivnog uključivanja i saradnje s osobama s invaliditetom i organizacijama koje ih predstavljaju u gore spomenutim aktivnostima?

23) Član 33. Sprovođenje i praćenje sprovođenja Konvencije na nacionalnom planu

Na nivou Bosne i Hercegovine Vijeće ministara je svojom Odlukom formiralo Vijeće osoba s invaliditetom. Zadaci Vijeća, između ostalog su i da prati implementaciju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u BiH. U sastav Vijeća ulaze predstavnici vladinih institucija i organizacija osoba s invaliditetom.

U Federaciji BiH Strategijom za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom predviđeno je da se pri Vladi Federacije formira poseban ured koji bi se bavio pitanjima od interesa za osobe sa invaliditetom, a između ostalog i za implementaciju i monitoring Konvencije. Ovu obavezu Vlada Federacije jos nije izvršila.

U Republici Srpskoj je obezbjeđen mehanizam za praćenje i primjenu Konvenciji UN o pravima osoba s invaliditeta u okviru nadležnosti entiteta. Pitanjima koja se odnose na tu primjenu unutar Vlade Republike Srpske bavi se Interresorno tijelo za pomoć i zaštitu osoba s invaliditetom.

Osoba s invaliditetom i njihove organizacije koje ih predstavljaju su uključene u to tijelo i u potpunosti učestvuju u procesu monitoringa. Sastaje se četiri puta godišnje ili po potrebi, ali se do sad nije dokazalo kao efikasno.

- Kad država planira imenovati tijela u okviru vlade nadležna za pitanja primjene ove Konvencije i nezavisni mehanizam za promociju, zaštitu i monitoring sprovođenja odredbi Konvencije?

